

ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ

УДК 811.111:355.01:808.5

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.4/48>**Ніконова В. Г.**

Національна академія Служби безпеки України

ВЗАЄМОРЕЦЕПЦІЯ АДРЕСАНТА З АДРЕСАТОМ В ЕПІСТОЛЯРНИХ ДІАЛОГАХ В. ЧЕРЧИЛЛЯ І Ф. РУЗВЕЛЬТА

У статті запропоновано новий підхід до осмислення теоретичної проблеми у царині епістолографії – взаєморецепції адресанта з адресатом. Джерельною базою дослідження стали епістолярні діалоги Вінстона Черчилля, прем'єр-міністра Великої Британії, і Франкліна Рузвельта, президента США, що відбулися впродовж Другої світової війни (1939–1945). Поняття взаєморецепції розглядається у науковій розвідці як здатність адресанта налаштуватися на емоційно-психологічну «хвилю» адресата, створення тривалих внутрішньо-рецептивних зв'язків між комунікантами «на відстані» з метою продовження епістолярного спілкування. Уявлення про епістолярний діалог доповнено обґрунтуванням його як поліжанрового інтертекстуального утворення, що включає взаємну «епістолярну гру» між адресантом та адресатом і сприяє створенню спільного епістолярно-інформаційного світу, партнерської атмосфери довіри та дружньо-ділової мови епістолярної комунікації.

На основі проведеного аналізу «діалогів на відстані» прем'єр-міністра Великої Британії та президента США охарактеризовано стилеві особливості ділових і приватних («таємних») листів В. Черчилля і Ф. Рузвельта, які здатні слугувати власне індивідуально-авторським стилістичним інструментарієм (стильовою парадигмою) для встановлення тривалого взаємно-рецептивного зв'язку між кореспондентами. Стилістичним інструментарієм, який використовує адресант, постає майстерне акумулювання метафоричних висловів, ідіом, прислів'їв (афоризмів), фразеологізмів, пов'язаних із військовою та морською тематикою; наявність стилістичних і синтаксичних фігур (алюзії, ремінісценції та цитації із чужих текстів); наповнення епістолярного мовлення жартами, словесними семіотичними кодами (підтекстом) тощо. Такі стилістичні прийоми сприяють створенню епістолярного простору, в якому ключову роль відведено взаєморецепції адресанта з адресатом у їхньому мобільному комунікативному взаємозв'язку.

Ключові слова: епістолярій, епістолярний діалог, взаєморецепція, адресант, адресат, парадигма, стиль, семіотичний код, інтертекст.

Постановка проблеми. Дослідження письменницького епістолярію завжди привертало увагу науковців, оскільки приватні кореспонденції митців являють собою одне з літературознавчих першоджерел, що віддзеркалює масштаби творчої особистості й допомагає читачеві створити образ адресанта, пізнати його ціннісні орієнтації. Водночас листи письменників, державних та історичних діячів надають змогу реципієнтові розпізнати образ адресата (дописувача), присутність якого відчувається в епістолярних текстах творчих особистостей. Крізь призму авторської нарації та діалогу з адресатом проявляється характер епістолярного комуніканта, відображається історична епоха, духовні традиції та стиль доби.

Епістолярій Вінстона Черчилля, відомого британського політика, державотворця, письменника та бійця, що залишив слід у пам'яті багатьох поколінь, є дуже актуальним для сучасного читача. Сьогодні український народ виборює своє право на існування, українці пліч-о-пліч із побратимами з Великої Британії та інших країн-союзниць захищають свою державу від новітньої орди – рашистських загарбників. Саме нині набувають нового сенсу полум'яні слова В. Черчилля, що стали гаслом і для багатьох українців, зафіксовані в кореспонденції до Ф. Рузвельта від 10 грудня 1944 р.: *My guiding principle is: “No peace without victory”* [11, с. 451].

Епістолярна спадщина В. Черчилля налічує багатотомні збірки листів, адресованих широкому

колу осіб, з якими адресант підтримував тісні політичні або дружні зв'язки. Серед кореспондентів письменника – члени парламентських партій, учені, митці, актори, політичні та громадські діячі, лідери держав тощо. Крізь призму епістолярних діалогів В. Черчилля із численними кореспондентами можна скласти психологічний портрет і чітко уявлення як про самого англійського письменника й державного діяча, так і про його адресатів. Властивий епістолярному жанру діалогізм сприяє об'єктивності змісту кореспонденцій, а листування з різними людьми дозволяє спостерігати, як розкривається особистість адресанта у різних комунікативних ситуаціях.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. За останні роки в літературознавстві з'явилася низка публікацій, присвячених осмисленню історичної та творчої спадщини В. Черчилля і Ф. Рузвельта, зокрема, активізувалися розвідки, що висвітлюють дружбу та партнерські відносини між двома політичними лідерами [14]. В епіцентр наукових дискусій впродовж останніх десятиліть неодноразово потрапляли питання про ораторський хист і риторичний дискурс політичних промов В. Черчилля та Ф. Рузвельта [4; 8; 12; 13]. Проте епістолярний доробок цих двох державних лідерів залишається маловивченим у філологічній площині.

Сьогодні існує гостра потреба у дослідженні епістолярію В. Черчилля періоду Другої світової війни. Зокрема, напрочуд актуальними залишаються його кореспонденції до президента США Ф. Рузвельта, зрештою, як і листи-відповіді останнього, оскільки досвід «діалогів на відстані» двох політичних лідерів країн-союзниць у боротьбі з фашизмом у центрі Європи впродовж 1939–1945 рр. може бути корисним і нині у боротьбі зі спільним ворогом – рашизмом. Так само, як колись англійці, нині наші співвітчизники прагнуть захистити Українську державу від московських завойовників.

У літературознавстві існують різні підходи до інтерпретації діалогу в листах. Ж. Альтман у своїй розвідці стверджує, що «епістолярний дискурс – це свого роду закодована мова, саме взаємовідносини між адресантом та адресатом обумовлюють цей код» [3, с. 120]. Науковець підтверджує теорію Ж. Женетта про те, що існує відмінність між внутрішнім читачем (конкретним адресантом, представленим у світі нарації, чиє прочитання листів може вплинути на їх написання) і зовнішнім реципієнтом (широкий читацький загал, який читає текст як кінцевий витвір, і це не впливає на процес написання особистих листів) [7, с. 265–266]. Листування – це двосторонній процес, оскільки лист

спрямований на конкретного адресата і потребує відповідної емоційної реакції з боку реципієнта. Таким чином, повинен існувати невидимий зв'язок між автором («Я») та адресатом («Ви») у їхньому мобільному спілкуванні. Саме тому постає потреба у дослідженні фактора адресата й адресанта в епістолярному діалозі. Ряд дослідників [1, с. 83; 2, с. 12] доводять думку про присутність образу адресата у листі, про його вплив на мотивацію, наміри автора епістоли, мету висловлювання тощо.

Мета статті – з'ясувати специфіку ролі адресата в епістолярному діалозі «на відстані», а також виявити особливості взаєморецепції між двома епістолярними комунікантами – В. Черчиллем і Ф. Рузвельтом, яких поєднувала спільна мета: перемогти ворога – фашизм і встановити довготривалий мир у Європі та Азії.

Виклад основного матеріалу. В епістолярному світі В. Черчилля президент США Ф. Рузвельт займає особливий статус через тотожність духовної системи адресата і внутрішню контактність «співрозмовника на відстані», його взаєморецепцію, тобто здатність налаштуватися на хвилю реципієнта. Кореспонденції В. Черчилля і Ф. Рузвельта (загалом 1167 обоюсторонніх листів, телеграм і меморандумів) належать до приватних (напівофіційних) і таємних (службових) епістолярних текстів. За свідченням історика та письменника У. Кімбола, ці листи відображають «відверту, дружню, неформальну атмосферу, до створення і збереження якої обидва лідери доклали багато зусиль» [9, с. 3]. Їхнє листування офіційно було започатковане президентом США Ф. Рузвельтом, який надіслав особисто В. Черчиллю повідомлення приватного характеру з нагоди призначення адресата першим лордом адміралтейства: *What I want you and the Prime Minister to know is that I shall at all times welcome it if you will keep me in touch personally with anything you want me to know about* [9, с. 62].

Дослідник У. Кімбол виділяє чотири етапи в обоюсторонньому листуванні В. Черчилля з Ф. Рузвельтом та їхніх взаємовідносинах упродовж 1939–1945 рр.: 1) вересень 1939 р. – травень 1940 р.; 2) травень 1940 р. – грудень 1941 р.; 3) грудень 1941 р. – лютий 1943 р.; 4) лютий 1943 р. – квітень 1945 р.

І В. Черчилль, і Ф. Рузвельт були непересічними ораторами та володіли неабияким стилем риторики. Вони завжди знаходили відповідний тон і добирали потрібні слова, щоб залікувати рани, завдані внаслідок політики з позицій сили. Зрештою, їхня дружба вціліла, як і витримала випробування

часом та обставинами їхня спільна мета – боротьби фашистський режим у гітлерівській Німеччині, що була досягнута. Це доводять слова Ф. Рузвельта, сказані у найбільш відповідальний момент 20 січня 1945 р. : *We have learned that we cannot live alone, at peace; that our own well-being is dependent on the well-being of other nations far away [...]. We have learned the simple truth, as Emerson said, that 'the only way to have a friend is to be on.* [6, URL].

Генетична схильність обох співрозмовників до комунікабельності ідентифікується за допомогою звертань : *My dear Churchill, Dear Mr. President*, а також заключних фраз: *With my sincere regards, Faithfully yours, [Franklin D. Roosevelt]* або ж *I remain, Yours very sincerely, WINSTON S. CHURCHILL*. На перший погляд, типові фрази, притаманні діловому стилю спілкування, водночас заключні фрази вказують на рівень довіри та характер напівофіційних партнерських взаємин між адресантом і адресатом. Окрім власне протокольних офіційних формул дипломатичної ввічливості, які присутні в їхніх службових повідомленнях, меморандумах і телеграмах, епістолярні комуніканти вживають компліментарні висловлювання та звертання, приперчені гумором, задля встановлення належного контакту з адресатом. Це, зокрема : *From Former Naval Person to President; My dear Franklin* (В. Черчилль Ф. Рузвельту) [9, с. 131]. Надсилаючи листа В. Черчиллю 20 січня 1941 р., Ф. Рузвельт заповнив реквізити реципієнта на конверті : *To : A Certain Naval Person*. У листі адресант процитував рядки із поеми Г. Лонгфелло, додавши коментар : *I think this verse applies to you as it does to us* [9, с. 131].

В епістолярних діалогах В. Черчилля з Ф. Рузвельтом, окрім фактографічних пасажів, що описують вирішення прагматичних питань ведення війни, завжди існувала можливість для особистих коментарів, рефлексій адресантів із метою розкриття свого емоційного стану, починаючи від розчарувань і роздратувань до вираження вдячності та дружби. Саме в таких напружених або емоційно піднесених епістолярних уривках, у яких вдало акумулюють колоритні лексеми й висловлення із розмовної мови – афоризми, прислів'я і приказки, відчувається взаємний рецептивний зв'язок між адресантом та адресатом, налаштування на емоційну хвилю реципієнта, що надає цим епістолярним діалогам глибокої емоційності й зворушливості. Обидва кореспонденти поділяють спільні політичні інтереси і висловлюють свої думки, вдаючись до метафоричних виразів і влучних народно-поетичних перлин із народного вжитку : фразеологізмів і прислів'їв.

Так, у листі до Рузвельта від 6 листопада 1940 р. В. Черчилль засвідчує впевненість і довіру адресату у консолідації зусиль і діях, спрямованих на досягнення спільної мети : *I feel that you will not mind my saying that I prayed for your success and that I am truly thankful for it. This does not mean that I seek or wish anything more than the full fair and free play of your mind upon the world issues now at stake in which our two nations have to discharge their respective duties.* [9, с. 81].

Апелюючи до адресата у формі непрямого прохання, В. Черчилль привертає увагу новообраного президента Ф. Рузвельта до проблем його країни, Великої Британії, покладаючи надії на те, що Америка стане їхньою союзницею у Другій світовій війні. Вживаючи прислів'я *a fair play* (українською мовою тлумачимо як неупереджене ставлення, 'чесна гра'); *at stake* (ідіома, що означає 'ставити на карту, ризикувати'), адресант натякає на те, що в адресата є моральний обов'язок перед своєю державою, над якою теж нависла загроза.

Висловлюючи готовність до співпраці, В. Черчилль спрямовує діалог в епістолярну словесну гру, вживаючи ідіоматичний вислів із підтекстом із прив'язкою до морської тематики : *I look forward to being able to interchange my thoughts with you in all that confidence and goodwill which has grown up between us since I went to the Admiralty at the outbreak....I must avow my sure faith that the light by which we steer will bring us all safely to anchor.* [9, с. 81].

Підбадьорюючи свого неспокоїного друга, Ф. Рузвельт підтримав ідею В. Черчилля і згодом, 1 травня 1941 р., просто заявив у відповідь : *Keep up the good work.* [9, с. 180]

Архаїзми, жарти та підтекст наповнюють листування двох державних лідерів позитивною дружньою тональністю, вносять різні смислові та стилістичні відтінки до їхньої щоденної комунікації. Скажімо, у листі до Ф. Рузвельта від 28 травня 1944 р. В. Черчилль використав один із зразків народного гумору як засіб впливу на адресата, намагаючись переконати свого епістолярного співрозмовника погодитися на зустріч важливого стратегічного значення : *Doctor Churchill informs you that a sea voyage in one of your great new battlefields would do you no end of good.* [11, с. 149].

Ф. Рузвельт підхопив легку безтурботну атмосферу спілкування, і, щоб розбавити серйозність воєнної ситуації, що склалася, та зняти психологічну напругу, наступного дня написав у відповідь : *I should like very much to accept Dr. Churchill's advice to make a sea voyage in your direction and I hope to do so at a later date.* [11, с. 151].

Листи Ф. Рузвельта, адресовані прем'єр-міністру В. Черчиллю, ідентифікують упевненість президента США у незмінності рішучої позиції Великої Британії щодо загарбницької політики нацистської Німеччини та її фюрера Гітлера. Тому, підтримуючи законопроект Ленд-лізу (1941 р.) про надання Великій Британії воєнної допомоги, Ф. Рузвельт прагнув досягти домовленості з країною-союзницею (Великою Британією). Він прекрасно усвідомлював, наскільки важливим є спільний підхід до воєнної стратегії: *We are all in the same boat now* [9, с. 281]. Ці слова Ф. Рузвельта, сказані В. Черчиллю під час розмови по телефону у грудні 1941 р. після нападу Японії на Перл Харбор, звучать лейтмотивом їхньої спільної боротьби. Наступного дня (8 грудня 1941 р.) Ф. Рузвельт надіслав телеграму В. Черчиллю, застосувавши цей метафоричний вислів у іншому контексті: *Today all of us are in the same boat with you and the people of the Empire and it is a ship which will not and cannot be sunk. F.D.R.* [9, с. 283].

Ідіоматичний вислів *be in the same boat* (укр. фразеологізм 'брати по нещастю'), цитований і адресантом, і адресатом, в епістолярній розмові має символічне значення і передає мотив їхньої спільної боротьби, яка поставила лідерів обох держав у однакове становище, їхні думки та вчинки спрямовані в одному напрямку, як зауважив В. Черчилль у листі від 6 вересня 1942 р.: *Reference No 185. Okay, full blast* [9, с. 592] до повної перемоги.

В епістолярних діалогах В. Черчилля і Ф. Рузвельта присутні також алюзії до літературних і біблійних текстів, до історичних явищ, подій, персоналій. Для прикладу, В. Черчилль у листі до Ф. Рузвельта від 30 липня 1943 р. у прихованій формі із жартівливим підтекстом згадує спосіб розправи із зрадником Муссоліні і його фашистськими посіпаками, тим самим намагаючись прояснити адресату основні стратегічні моменти: *We can endeavour to secure the person of the 'head devil' and his assistants in due time, and then to determine their individual degrees of guilt for which 'the punishment should fit the crime'* [10, с. 362].

Звертаючись до біблійної алюзії, В. Черчилль підсилює негативну оцінку у характеристиці персонажів. Цитуючи концепцію М. Цицерона (*De Legibus* «Про Закони») [5], адресант актуалізує ідею про справедливе судочинство, зокрема про те, що зрадники (вороги) будуть покарані.

Окрім жартів і фразеологізмів, адресант знаходить інші засоби впливу на адресата, зокрема цитує рядки із поезії Д. Байрона і Г. Лонгфелло, апелює до реалій, текстів, образів, близьких за

емоційною чи ідеологічною тональністю, з метою самопізнання адресантом свого внутрішнього світу та світу адресата. Завдяки образності та спільній «метамові», так званій «езоповій мові» (підтекст, натяк), епістолярний діалог набуває нового стилістичного й художнього забарвлення та інтертекстуального змісту.

У листі до Ф. Рузвельта від 12 листопада 1940 р. В. Черчилль використав афоризм (сентенцію) Наполеона, поширений у військовому середовищі, щоб довести Ф. Рузвельту рівень небезпеки від втрати панівних територій на сході, і що відмова конгресу США у наданні військової допомоги завдасть «непоправних збитків» (*irreparable disaster*) як для Великої Британії, так і для людства в цілому: *If we give up any of these positions, or the enemy breaks through, then, the positions from which he can attack become immensely extended, the blockade is impaired, and totalitarian power begins to crowd in on ourselves, on South America, and on you. Never was there a clearer case of Napoleon's maxim: "All war is a struggle for position".* [9, с. 91].

Таким чином, удаючись до стилістичних прийомів – ремінісценції, алюзії, цитації із чужих текстів тощо, адресант досягає експресивного чи стилістичного (комічного) ефекту висловлення, розраховуючи на асоціативне сприйняття адресатом текстової парадигми або ідеї. Кризь призму алюзій (цитацій із чужих творів) відбувається обмін інтертекстами між комунікантами, що додає епістолярному текстові інтертекстуальності, іншого смислового й естетичного звучання. Здатність адекватно розпізнавати та вгадувати інтенцію адресанта дозволяє встановити тривалий комунікативний зв'язок між адресантом та адресатом, виявити спільність естетичних уподобань і культурних цінностей.

Висновки. Листування В. Черчилля з Ф. Рузвельтом – унікальне явище в політичному та літературно-науковому середовищі всього людства. «Таємні листи» двох державних лідерів Великої Британії та США не лише розкривають «кардіограму» тактичного взаємообміну думками щодо конкретних військових операцій на фронтах Другої світової війни, але й надають об'єктивної оцінки реальним діям представників країн-учасниць антигітлерівської коаліції, фіксують подальші перспективи у розвитку світової політики тощо. Крім того, епістолярні тексти обох комунікантів містять у собі чималий заряд мистецької вартості – вони наповнені майстерними метафоричними висловами, ідіомами, прислів'ями, афоризмами, тісно пов'язаними з військовою та морською тематикою. Стилiстичні та риторичні прийоми сприяють

створенню епістолярного простору, в якому ключову роль відведено взаєморецепції адресанта з адресатом у їхньому мобільному співіснуванні. Епістолярні діалоги В. Черчилля з Ф. Рузвельтом містять семіотичний код, зрозумілий для обох комунікантів, що застосовується адресантом для акцентування важливості ситуації, характеристики

персонажів і внесення специфічного колориту й експресивності в епістолярну комунікацію.

Проблема взаєморецепції адресанта з адресатом в проаналізованих епістолярних діалогах відомих політичних лідерів Великої Британії та США слугуватиме предметом подальших розробок у літературознавчих і лінгвістичних студіях.

Список літератури:

1. Коцюбиська М. Х. Листи і люди. Роздуми про епістолярну творчість. Київ : Дух і літера, 2009. 582 с.
2. Мазоха Г. С. Жанрово-стильові модифікації українського письменницького епістолярю другої половини ХХ століття : автореф. дис. д-ра філол. наук : 10.01.01; Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2007. 35 с. URL : <http://www.irbis-nbuv.gov.ua> (дата звернення : 23.06.2023).
3. Altman J. G. Epistolarity: approaches to a form. Ohio State University Press Columbus, 1982. 252 p.
4. Cannadine D. In Churchill's shadows. Confronting the Past in Modern Britain. Oxford : Oxford University Press. 2003. 385 p.
5. Cicero M. T. The republic and the laws / translated by Rudd N., Powell J. G. F. Oxford University Press. 1998. 242 p. URL : <https://books.google.com.ua/>
6. Fourth Inaugural Address of Franklin D. Roosevelt. January 20, 1945. Yale law School Lillian Goldman Law Library. 2008. Retrieved July 18, 2023 from: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/froos4.asp
7. Genette G. Discours du récit: essai de method. In *Figures III*, Paris : Seuil, 1972. P. 65–282.
8. Houck D. W., Kiewe A. FDR Body Politics. The Rhetoric of Disability. College Station, Texas: Texas A&M University Press. 2003. 160 p.
9. Kimball F. W. Churchill and Roosevelt. The Complete Correspondence. Vol. 1. Alliance Emerging. October 1933 – November 1942. Princeton, New Jersey : Princeton University Press. 2015. 844 p.
10. Kimball F. W. Churchill and Roosevelt. The Complete Correspondence. Vol. 2. Alliance Forged. November 1942 – February 1944. Princeton, New Jersey : Princeton University Press. [1984] 2015. 786 p.
11. Kimball F. W. Churchill and Roosevelt. The Complete Correspondence. Vol. 3. Alliance Declining February 1944 – April 1945. Princeton Legacy Library : Princeton University Press. [1984] 2015. 754 p.
12. Lukacs J. Blood, Toil, Tears, and Sweat: The Dire Warning, Churchill's First Speech as Prime Minister. New York : Basic Books, 2008. 147 p.
13. Meacham J. Franklin and Winston: An Intimate Portrait of an Epic Friendship. New York: Random House, 2003.
14. Stafford D. Roosevelt and Churchill: Men of Secrets. Woodstock, New York: Overlook Press, 1999. 425 p.

Nikonova V. H. ADDRESSER'S AND ADDRESSEE'S MUTUAL RECEPTION IN CHURCHILL'S AND F. ROOSEVELT'S EPISTOLARY DIALOGUES

The article presents a new insightful approach to a theoretical issue within the scope of epistolography – the problem of mutual reception between the addresser and the addressee. The main source for this contribution has been the epistolary dialogues between Winston Churchill, the premier of Great Britain, and Franklin Roosevelt, the president of the USA during the Second World War (1939–1945). The study defines the concept of mutual reception as an ability to “tune” into an emotional wavelength of the epistolary communicator in order to build lasting internal receptive links at distance for keeping the epistolary dialogue flowing.

The researcher bridges the gap in the notion of “epistolary dialogue” justifying that the epistolary text represents a polygenre intertextual unity which involves an epistolary interplay between the addresser and the addressee while creating their mutual informative epistolary world, the partnership atmosphere of trust and friendly business language of epistolary communication.

The results of the carried out analysis of “the dialogues at distance” between the premier of Great Britain and the president of the USA indicate the specific stylistic features identified in W. Churchill's and F. Roosevelt's business and private (secret) letters which may serve as the writer's individual stylistic techniques (stylistic paradigm) aimed at building long-term mutual reception relationship between correspondents. The distinguished stylistic techniques (devices) employed by the addresser involve masterful accumulation of metaphorical expressions, idioms, proverbs (aphorisms), phraseological expressions of military and maritime origin; the use of stylistic and syntactic figures (allusions, reminiscences and citations from other people's texts; the addition of jokes, semiotic words, message codes (sub-text) to the correspondence (epistolary language), etc. Moreover, the author argues that the highlighted language stylistic devices also contribute to creating mutual epistolary space in which a key role is played by the addresser (the writer) and the addressee's (the recipient's) mutual reception in their mobile communication relationship.

Key words: epistolary, epistolary dialogue, mutual reception, addresser, addressee, paradigm, style, semiotic code, intertext.